

Raviner i Gagnefs kommun

Örjan Spansk, Falun

Jag fick sommaren 1993 det stora nöjet att, på uppdrag av miljökontoret i Gagnef, göra en naturinventering av ravinerna i kommunen. Här följer en sammanfattning av de iakttagelser jag gjorde under det (trots regnet) mycket intressanta och roliga inventeringsarbetet.

I dagligt tal används vanligen beteckningen ravin på alla små bäckdalar och liknande som finns i terrängen. I strikt geologisk bemärkelse är begreppet emellertid mycket smalare. "Äkta" raviner bildas i fmkorniga sedimentjordar, företrädesvis i jordarten *silt* (dvs finmo - mjåla), där speciella fysikaliska förhållanden råder. Dessa mycket instabila jordar upptar stora delar av sedimentområdena längs älvarna i Gagnefs kommun. Följaktligen utgör raviner här ett markant inslag i landskapet.

Raviner är inte bara geologiskt intressanta, utan även vegetationen i dem är i allmänhet mycket särpräglad. En rik och nännngskrävande flora, anpassad till de näringsrika och fuktiga förhållandena, präglar ravinbottnarna. De gynnsamma betingelserna gör att floran ofta innehåller sydliga element. Trädskiktet domineras i stor utsträckning helt av gråal och björk.

Det första som slår en besökare i ravinerna på försommaren är annars det rika fågelliv som råder. Detta är ingen tillfällighet, utan kan tas som en bekräftelse på den mångfald av liv som finns i en ravinskog.

En viktig faktor för den biologiska mångfalden är förekomsten av lövträd, som annars har blivit en bristvara i dagens naturlandskap. Lövbrännorna, som förestorskogsbrukets och den moderna brandbekämpningens dagar var vanliga, är idag i stort sett borta från skogslandskapet. Dagens rationella skogsbruk har under en längre tid överhuvudtaget gynnat barrträden på lövträdens bekostnad, med en förödande effektivitet. På våra breddgrader står lövskogar idag endast att finna på igenväxande odlingsmarker och i vissa strandskogar. Hit har ett flertal arter som tidigare fanns i lövbrännorna tagit sin tillflykt. Ravinerna är således enbart genom sin stora lövträdsandel mycket värdefulla, oberoende av förhållandena i övrigt.

Genomgående för i stort sett samtliga raviner i Gagnefs kommun är att naturvärdena i dem kommer att stiga ytterligare om de får stå orörda. Det kommer visserligen att dröja länge innan ravinskogarna kan betraktas som urskog/naturskog, men många av de viktigaste faktorerna som kännetecknar sådana hittas redan i många av ravinerna, som t ex död ved, hålträd och fuktiga miljöer. Raviner som innehåller sådana kvaliteer är alla naturligtvis mycket värdefulla.

Träd och buskar

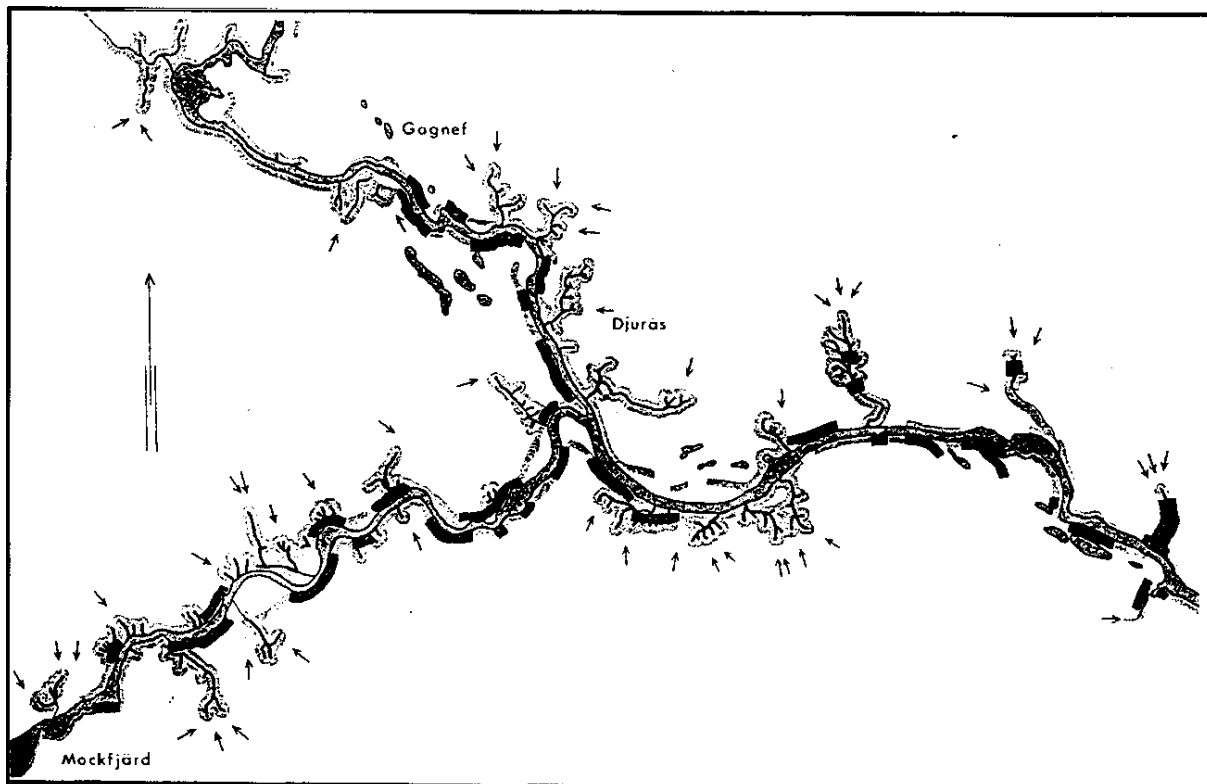
Buskskiktet ser i ravinerna tämligen likartat ut. *Gråal* och *hagg* är de dominerande arterna, men även *rönn*, *skogsvinbär* och *druvfläder* hittas tämligen allmänt. *Brakved* och *olvon* förekommer på några ställen. Där det är våtare kommer viden in.

Buskskiktet är i allmänhet inte särskilt tätt, utom på marker som befinner sig i tidiga igenväxningsstadier. Där kan ibland mycket täta snår uppstå.

Det helt dominerande trädslaget i ravinerna är *gråal*, såväl på ravinsidorna som i bottenarna, där dock trädskiktet i allmänhet är något glesare. En betydande del av skogen består dessutom ofta av *glasbjörk*, vilken fr. a. växer på ravinsidorna. Här förekommer i allmänhet också *gran*, till stor del som underväxt under de höga alarna.

Rönn är det fjärde trädslaget som kan vara beståndsbildande, övriga arter ingår i allmänhet endast som spridda inslag i skogen. Vanligtvis förekommer dock även rönnen i spridda klena exemplar, eller som ren busk. Ibland hittar man gamla rönningar och även enstaka sälgar, levande eller döda, som står kvar sedan ravinerna brukades och alltså ej var skogbevuxna.

Asp och i enstaka fall *tall* hittar man ibland högst upp på ravinsidorna, huvudsakligen i kantzoner mellan åker och ravinskog.

Dalälvens ravinområden i Gagnefs kommun. Pilar visar tillflöde av ytvatten. Ur: E. Bergqvist 1986: Svenska nip- och ravinlandskap. SNV-rapport 3156.

Fältskiktets vegetation

Under inventeringsarbetets gång framkom rätt snart att artsammansättningen i flertalet raviner var i stort sett densamma. De olika typiska växtmiljöer som förekommer i ravinerna påträffas i allmänhet i varje objekt, där de oftast fördelar sig i småskaliga mosaiker. Nedan beskrivs generellt de kärleväxter som förekommer allmänt i ravinerna och hur de fördelar sig i de olika miljöerna. Man bör hålla i minnet när man läser detta att raviner - både i fråga om markfuktighet, ljusförhållanden och artsammansättning - har ett vår- och ett sommartillstånd.

De fuktiga och ofta plana ravinbottnarna domineras av högvuxna örter såsom *älggräs*, *vänderot*, *skogsnäva*, *humleblomster*, *brännässla* och *smörblomma*, samt även *majbräken*, *ängsfräken* och *skogsfräken*. Allmänna inslag är vidare *hundkäx*, *hallon*, *rödblära*, *kärrfibbla* och *borsttistel*, samt ibland *strätta* och *gullris*.

Under dessa högvuxna arter och i luckor mellan dem påträffas *harsyra*, *vitsippa*, *ormbär*, *kärrviol*, *mossviol* och - ofta på lite störd mark - *hästhov*.

I våtare partier på botten kommer ofta *teveronika*, *äkta förgätmigej*, *gullpudra* och (mest i bäckkanter) *kabbeleka* in.

I anslutning till ravinmynningarna vid älven blir ofta förhållandena våta (sumpkärr), där *sjöfräken*, *flaskstarr*, *genrör* och *kråklöver* dominerar över *topplösa* och *vattenmåra*, samt ibland *skogssäv* och *kärrstjärnblomma*.

På de friska och i allmänhet skuggiga ravinsidorna dominerar oftast *liljekonvalj*, tillsammans med *ekbräken*, *vitsippa*, *harsyra*, *ormbär*, *stenbär*, *ekorrbär* och *piprör*. I allmänhet finns även *skogsfräken*, *ängsfräken*, *skogsbräken*, *hultbräken*, *majbräken* och *skogsfibblor*, åtminstone längs sidornas nedre delar. Någon gång hittar man här bergslok.

I den blottade jord som finns i erosionsbranter påträffas t ex sandtrav.

Exempel på övriga arter som kan hittas här och var i ravinernas anrika nedre delar kan vara *åkerfräken*, *nordbräken*, *gökärt*, *grässtjärnblomma*, *nordlundarv*, *källarv*, *bäckbräsma*, *åkertistel*, *ärenpris*, *kärrdunört*, *smultron*, *kärrgröe*, *ängsgröe*, *sengröe* och *tuvtätel*.

I de fall botten inte är plana, utan ravinerna är V-formade, oftast med en nedskuren bäck och uppsplittrad botten, blir vegetationen i allmänhet mycket varierad. I dessa instabila erosionsmiljöer förekommer i stort sett samtliga ovan nämnda arter i en fin blandning, där ingen av dem tycks kunna ta överhanden.

Sydliga element

Ett tydligt drag hos många arter är att de följer älvdalarna en bit upp i landskapet, även om de annars har sin utbredning huvudsakligen mer söderut. De speciella förhållanden som råder i ravinerna gör att många av dem kan finna en tillflyktsort här. Överhuvudtaget finner man i ravinerna en hel del arter som annars är i tydligt avtagande på dessa breddgrader.

Sålunda växer i många av ravinerna rikligt med *strutbräken* och enstaka exemplar av *träjon*. *Svarta vinbär*, *trolldruva* och *bredkaveldun* hittas likaså på några ställen. Även *tibast*, *nejlikrot*, *harkål*, *kärrstjärnblomma* och i någon vattensamling *vattenpest* påträffas. I Sifferbodalen indikerar *blåsippa* kalk.

De mest anmärkningsvärda artfynden utgörs av den sedan ett par år kända *säfferroten* i ett par älvnipor nära Gagnefs kyrkby, samt mitt inventeringsfynd av *springkorn*. Springkomet förekommer mycket rikligt på botten av en ravin strax norr om älvmötet i Djurås. Båda har här, liksom nejlikroten, sina klart nordligaste naturliga förekomster i Dalarna.

Intressanta är även förekomsterna av *stor blåklocka* och *getrams*. Båda finns i Sifferbodalen och den stora blåklockan dessutom tillsammans med säfferroten.

Vegetationens utveckling

Vegetationen i ravinerna har som den ser ut idag inte så många år på nacken. Ravinerna har tidigare troligen utan undantag brukats som slätter och betesmarker. Då de under 1900-talets lopp successivt har övergivits, har de vuxit igen med skog. Den övervägande andelen av ravinerna upptas idag av fullvuxen skog, endast enstaka småpartier betas ännu.

Vad kommer då att hända i framtiden? När gamla odlingsmarker på finsedimentjordar växer igen är ett vanligt förlopp att den första kolonisationen av pionjärträd som asp och björk avlöses av långsamt inträngande gran. De växer snart ikapp lövträden och konkurrerar så småningom ut dem helt.

I ravinerna finns dock en faktor som gör att förloppet här ser annorlunda ut, nämligen de instabila markförhållandena. Dessa gynnar pionjärträd som gråal och björk. Instabiliteten märks tydligt, inte bara i form av direkta erosionsspår som skredärr o dyl, utan också på de stora mängder kullvälta och döda träd som gör många raviner oframkomliga. I många raviner tycks i själva verket sällan alarna "hinna" dö av ålder, utan en successiv självgallring sker genom att träden helt enkelt tippar omkull.

Visserligen finns en hel del granunderväxt i ravinerna, särskilt i de övre delarna av ravinsidorna, och granen kommer säkerligen på sina ställen att bli vanligare än i dag. Det troliga är dock att lövträden kommer att spela en betydande roll även i framtidens ravinskogar. Mycket talar för att gråalskog är den "naturliga" skogstypen för raviner, åtminstone i den här delen av landet. Gråalskog skulle i så fall ha vuxit här även utan människans påverkan.